

Biografische gegevens over Anthonie Waterloo*

Hoewel Anthonie Waterloo in verschillende documenten als zijn beroep 'schilder' opgaf, worden slechts betrekkelijk weinig schilderijen met zekerheid aan hem toegeschreven. Hij verwierf vooral bekendheid door zijn honderd-zesendertig etsen¹, en in mindere mate door zijn tekeningen, waarin het landschap en vooral boomprijen een belangrijke plaats innemen.

Waterloo was een reislustig en produktief kunstenaar. Zijn vele reiservaringen heeft Waterloo in beeld gebracht.² Tijdens zijn omzwervingen trok hij ondermeer langs de steden van Rijn en Waal en bezocht eveneens Bentheim en Kleef.³ Op overtuigende wijze toonden L. en W. Stubbe in hun boek over Waterloo aan, dat deze zich voor kortere of langere tijd in Noord Duitsland heeft opgehouden. De kunstenaar trok nog verder oostwaarts naar Dantzig en omstreken.⁴

Op grond van enkele tekeningen van Waterloo met zuidelijke motieven hebben verschillende auteurs verondersteld, dat Waterloo Italië heeft bezocht.⁵ Naar aanleiding van tekeningen van Lyon en omgeving suggereerde Gerson, dat de kunstenaar in Lyon was op weg naar Italië.⁶ Of Waterloo ooit Italië heeft bereikt is echter niet vast te stellen.⁷ Zoals zoveel uit Waterloo's leven ontbreken hierover gedocumenteerde gegevens.

Bij de bestudering van Waterloo's tekeningen vormt de datering een groot probleem. Op de enige aan Waterloo toegeschreven gedateerde tekening in Nederlands bezit staat het jaartal 1649, dat echter naar mijn mening door een latere hand is aangebracht.⁸ Het opschrift en de datering 'a° 1660' op een *Panoramisch gezicht van Arnhem*, in het Museum in Boedapest, is eveneens niet eigenhandig door Waterloo geschreven.⁹ De overige bladen met de datering '1660' op de verso werden niet door mij gezien waardoor de authenticiteit niet door mij kon worden vastgesteld.¹⁰ Een op archief-onderzoek gebaseerde reconstructie van Waterloo's leven kan een nuttig hulpmiddel zijn voor een chronologische indeling van zijn tekeningen.

De informatie over Waterloo's leven is, in de kunsthistorische literatuur, zeer uiteenlopend en dikwijls onjuist. Recente gegevens vermelden, dat Waterloo in 1610 in Lille (Rijssel) werd geboren.¹¹ Waarschijnlijk werd dit jaartal afgeleid uit de opgave van Waterloo's leeftijd bij zijn ondertrouw in 1640 volgens welke de kunstenaar 'out 30 Jaer is'. Maar zoals blijkt uit zijn doopacte werd Anthonie Waterloo echter in de parochiekerk St. Etienne van de Waalse gemeente te Lille gedoopt op 6 mei 1609. Als vader is 'Jasparus Watrelo' vermeld en als peter zijn grootvader

'Antonius Watrelo'.¹² De moeder, Magdalena Vaillant, vertrok waarschijnlijk met haar minderjarige kinderen naar het noorden waar zij omstreeks 1620 bij de Waalse Gemeente in Leiden werd ingeschreven.¹³ Zij verbleef daar niet lang want in 1621 werd zij lidmaat van de Waalse Kerk in Amsterdam.¹⁴ Haar echtgenoot liet zich pas in 1623 in deze plaats registreren.¹⁵ Op 26 maart 1630 komt voor het eerst de naam van Anthonie Waterloo voor bij de 'ledematen' van de Waalse Kerk in Amsterdam.¹⁶

Op 7 april 1640 vond te Amsterdam de ondertrouw plaats van Catharijn Stevens van de Dorp, weduwe van de schilder en kunsthändler Elias Homis en 'Anthonis Waterlouw'.¹⁷ Dit officiële document werd door Waterloo ondertekend met *Antonie*

*Compareerden wederom Anthonis Waterlouw
te Leiden, op den 30 Jaer, met op den 30 Jaer,
van der gheboorte van moeder Magdalena Vaillant
te Leiden, van der doop, met den 6 mei 1609
van der gheboorte van*

*Verfoeckende hare drie Sondaeghe uytroepingen, omme naer de selde
de Goorze trouwe te solemniseren, ende in alles te voltrecken, so verre daer
anders gene Gheeltige beghinderinge hoor ey Galle. Ende naer dien sy by
Ghaetgeydt verklacden dat se hize persoonen Ghaey, ende malcander
in bloede *Antonie*
Ghaetdooreen Christelick huwelijck mochte beghindert Ghoeden, niet
ey beklonden, sijn huy hare gheboden ingewilligen.*

Antonie Waterlo Catharijn Stevens

¹ Ondertrouw op 7 april 1640 te Amsterdam, van Catharijn Stevens van de Dorp en Anthonis Waterlouw, Gemeente Archief Amsterdam, nr. 433.

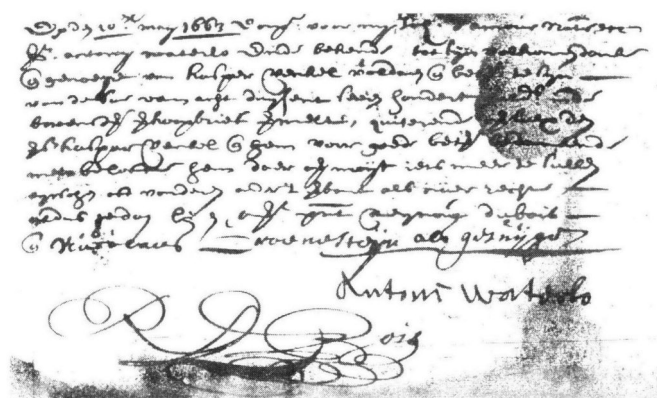
Watrelo (afb. 1). Uit hun huwelijkscontract bij notaris Van der Ven van 4 april 1640 blijkt dat Waterloo's aanstaande vrouw in goeden doen was. Zij bracht niet slechts een aantal schilderijen in, 'getaxeert en gepriceert ter somme van f 3150, ' maar ook landerijen in Vlaanderen. Waterloo's materiële bijdrage is hierbij ver-geleken nogal magertjes: 'Aan gelt vijfhondert guldens, syne

cleederen, linnen, wollen etc. Item noch alle syne prenten en teeckeningen'.¹⁸ Hoewel hij bij de ondertrouw schilder wordt genoemd, zijn in deze akte slechts prenten en tekeningen vermeld. Op 23 april 1640 vond in de Waalse Kerk in Amsterdam het huwelijk plaats.¹⁹ Bij wie Waterloo zijn opleiding had gekregen is niet bekend.²⁰ Noch bij het Sint Lucasgilde of bij de boekverkopers, noch onder de poorters in Amsterdam werden gegevens over een eventuele inschrijving van Waterloo gevonden. Zijn beide broers, Franchoy en Jean komen onder de poorters in deze stad wel voor.²¹

Eveneens werd, op 18 januari 1641 in Amsterdam bij notaris Van der Ven, een testament opgemaakt. Hieruit is, evenals uit een document van 12 december 1674, af te leiden, dat Waterloo's vrouw in schilderijen handelde.²² Het echtpaar bleef aanvankelijk in Amsterdam wonen. Uit hun huwelijk werden zes kinderen geboren.

Het is thans met zekerheid vast te stellen, dat Waterloo in 1653, wellicht definitief, Amsterdam heeft verlaten. Begin februari 1653 werd hij uitgeschreven uit de Waalse Kerk in Amsterdam: 'Anthoine Watrelo p. Groninge ou Frise'.²³ Waarschijnlijk is Waterloo al eerder vertrokken, want op 18 januari 1653 was de schilder Anthonie Waterloo, 'geboortig van Rijssel in flaendren', reeds als burger in Leeuwarden ingeschreven.²⁴ Op 6 november 1654 werd in Amsterdam een dochttertje van hem begraven, hetgeen echter niet hoeft te betekenen dat de schilder toen zelf nog in Amsterdam verbleef. Door deze gegevens is het waarschijnlijk dat Waterloo's tekeningen met Amsterdamse stadsgezichten vóór zijn vertrek in 1653 naar Leeuwarden zijn getekend.

De familie verhuisde vervolgens omstreeks 1655 naar Maarssen. Uit enkele nieuwe gegevens uit Maarssenveen en Maarssen blijkt, dat 'Anthonie Waterloo en syn H.V.' (huisvrouw) omstreeks no-

2 Verkoop-akte van het huis van Anthonie Waterloo te Amsterdam op 10 mei 1663, Gemeente Archief Amsterdam, nr. 2157.

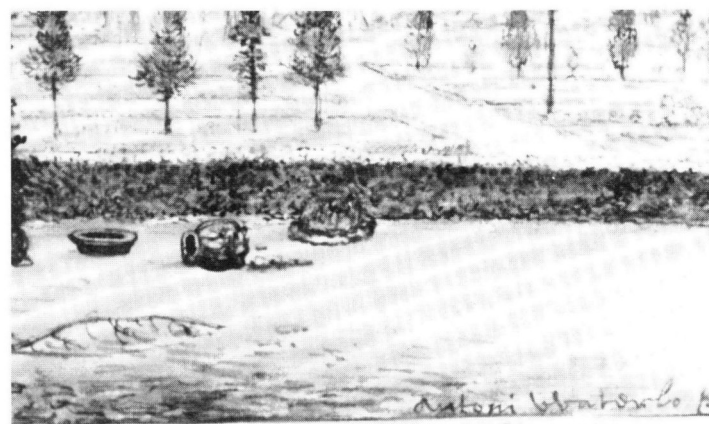
vember 1655 als lidmaten in de Neder-Duits Gereformeerde Kerk – nu Hervormde Kerk – in Maarssen werden geregistreerd.²⁵ Waterloo's moeder, Magdalena Vaillant, weduwe van 'zaliger Casparus Waterloo', woonde in de hofstede *Het Gras* zoals blijkt uit een document uit 1661.²⁶ Deze hofstede bevond zich in de 'Heerlyckheit van Maerseveen' dichtbij de hofstede *Peerlenborch* (of *Paerlenburgh*, *Paarlenburgh*) die door Waterloo werd be-

woond.²⁷ Op 10 mei 1663 verkocht Waterloo zijn huis in Amsterdam aan de Antonis Breestraat²⁸, dit document werd door de kunstenaar ondertekend met *Antoni Waterloo* (afb. 2), en op 16-1-1668 zijn woning in Utrecht, gelegen aan de Westzijde van de Oude Gracht, tussen 'Viehe en de Jacobibruggen'.²⁹

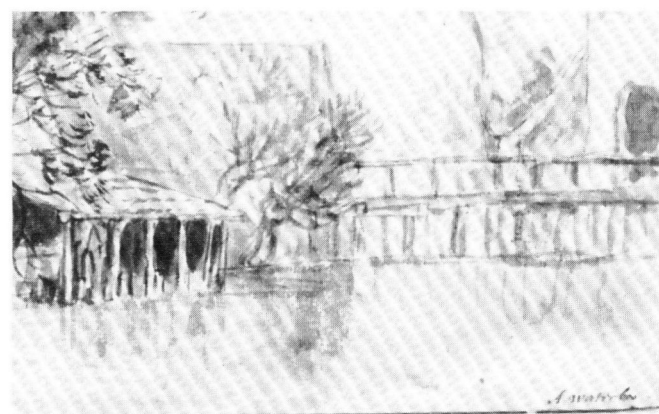
In 1674 komt Waterloo weer voor bij de lidmaten, maar zijn vrouw is dan doorgestreep. Hieruit kan men afleiden dat zij was overleden.³⁰ Dit wordt bevestigd door een notarieel stuk van 12 december 1674 waaruit blijkt, dat Cathalyne van der Dorp tussen 24 april en 12 december moet zijn gestorven.³¹

Na het overlijden van zijn echtgenote verliet de kunstenaar vermoedelijk Maarssenveen. Zijn hofstede genaamd *Peerlenborch* werd door Augustyn van Eck, schout en gemachtigde van Anthonie Waterloo, verkocht aan Jan Aeldertsz Graeff, koopman uit Amsterdam en zijn erfgenamen.³² Tevens toont de lijst van lidmaten uit 'october A' 1676' aan, dat Waterloo met attestatie uit Maarssen is vertrokken.³³

Tijdens zijn verblijf aan de Vecht heeft Waterloo deze omgeving en waarschijnlijk ook de stad Utrecht vele malen in beeld gebracht. Hij tekende ondermeer zeer fraaie, uitgewerkte bladen in folio formaat van de hofstede *Spruytenburg*.³⁴ Deze tekeningen

3 Signatuur van de tekening *Een stadspoort in Lameburg bij de oude brug*, Rijksprentenkabinet, Amsterdam, Inv. nr. 1889-A-1941.

4 Signatuur van de tekening *Het zijaanzicht van de hofstede Spruytenburg en een deel van de tuin*, Teylers Museum, Haarlem, Inv. nr. P. 19.

werden eigenhandig door de kunstenaar gesigneerd met *Antoni Waterloo*.³⁵ Menig tot nu toe als eigenhandig beschouwde signa-

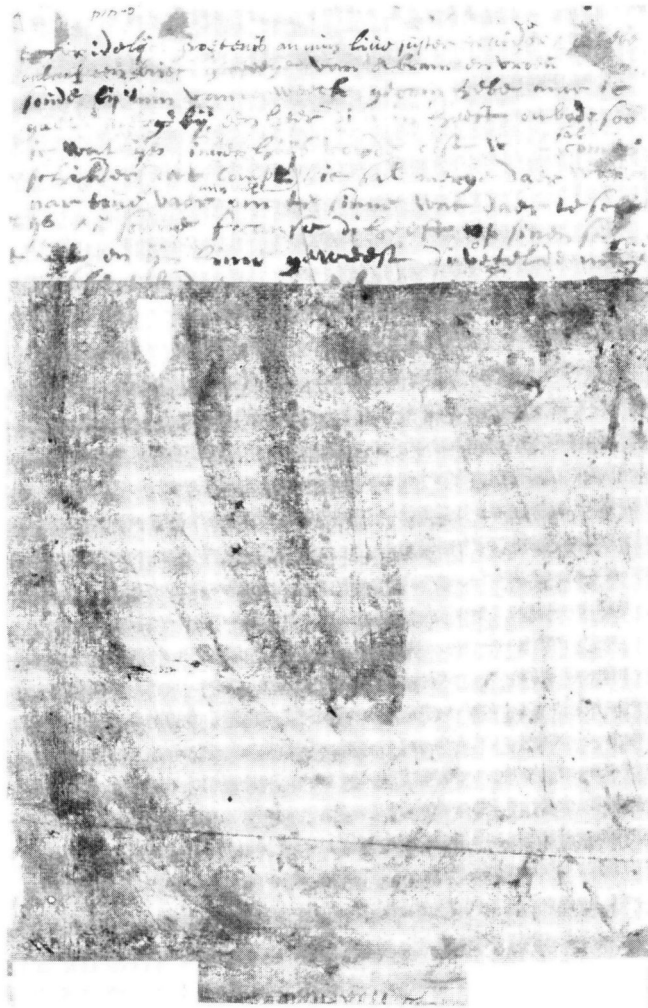

5
Landschap bij maanlicht, Robert Lehman Collectie, Metropolitan Museum, New York, Inv. nr. 820, Recto.

tuur of opschrift blijkt thans twijfelachtig (afb. 3), omdat ze afwijkt van Waterloo's eigen handschrift. De onbetwist authentieke handtekening op de twee contracten uit 1640 en 1663 (afb. 1 en 2) en de signaturen op de tekeningen van Spruytenburg (afb. 4) tonen onmiskenbaar dezelfde schrijfwijze.³⁶ Een niet eigenhandige signatuur van Waterloo hoeft echter niet te betekenen dat de toeschrijving aan Waterloo onjuist is.³⁷

Broos dateert de serie tekeningen van *Spruytenburg* naar aanleiding van (ongedateerde) contracten van de familie Huydecoper, opschriften en datering op de verso van enkele bladen 'omstreeks 1677-79'.³⁸ Tevens veronderstelt Broos, afgaande op een passage bij Houbraken, dat Waterloo de laatste vijftien jaren van zijn leven 'goeddeels doorbracht' in het gebied van Maarsseveen en zich na de dood van zijn vrouw in 1674 bij Maarssen vestigde.³⁹ Nu wij met zekerheid weten dat Waterloo in 1675 zijn hofstede *Peerlenborch* verkocht en in oktober 1676 met attestatie uit Maarssen is vertrokken, is het uiterst twijfelachtig of Waterloo na 1676 nog in Maarsseveen woonachtig was.

Waterloo's naam komt nog voor bij de ondertrouw van zijn oudste zoon Abram op 27 juni 1676 in Amsterdam.⁴⁰ Op de verso van een tekening in New York staat een deel van een met de hand

6
Opschrift van de brief van Waterloo, verso van afb. 5.

geschreven brief. (afb. 5) Naar mijn mening is deze door Waterloo eigenhandig, na het huwelijk van zijn zoon Abram, geschreven. Uit de brief blijkt, dat Waterloo na 1676 een aanbod kreeg om voor de kost bij een 'heer' te gaan schilderen. Waar deze opdrachtgever woonde blijft tot nu toe een onopgeloste vraag.⁴¹ (afb. 6)

Op 23 oktober 1690 werd 'Anthony Waterloo gesn.' ('gesonken') en 'gratis' begraven in de 'Jobsk' (kapel) van het St. Jobs Gasthuis in Utrecht.⁴² Dat Waterloo in het Sint Jobs Gasthuis verbleef hoeft, zoals Kramm terecht schreef, niet op armoede te duiden.⁴³ Het voormalige pesthuis was een stichting waar men tegen betaling opgenomen kon worden. Uit inventarissen van de nagelaten goederen van overleden 'dischgenoten' in het Gasthuis valt te concluderen dat in ieder geval sommige bewoners welgesteld waren.⁴⁴ Het is mogelijk, dat Waterloo bij zijn intrrede in het St. Jobs Gasthuis nog geld bezat, maar dat hiervan na een (langdurig) verblijf niet veel meer was overgebleven. Houbraken schrijft, dat Waterloo én met het geld dat hij van zijn ouders bezat én met zijn kunst genoeg had om 'borgerlijk van te kunnen leven', maar eveneens 'al mee een van de genen geweest is die de Fortuin van agteren zagen'.⁴⁵ Wellicht is dit van toepassing op zijn laatste levensjaren, want de aanduiding 'gratis' bij zijn overlijden duidt zeer zeker op armoede.

* Zeer veel dank ben ik verschuldigd aan Prof. Dr. Ilja Veldman zonder wiens hulp en aanmoediging dit artikel niet tot stand was gekomen.

¹ A. Bartsch, *Le peintre - graveur*, 21 dl.n., Wenen 1803-1821, dl. 1, p. 3 c.v.

² Tot nu toe werden door mij 237 tekeningen uit openbaar bezit geïnventariseerd die aan Waterloo worden toegeschreven.

³ F. Gorissen, *Conspectus Cliviae*, Kleef 1964 nr. 7 en 79, dateert een *Gezicht op Kleef vanaf Montebello* (de verso van de *Vélperpoort te Arnhem*, Rijksprentenkabinet, Amsterdam, Inv. nr. 1879-A75), omstreeks 1652/53 en een *Gezicht op Kleef vanaf Belleue* (British Museum London, Inv. nr. 00.10-151, A. Hind, *Catalogue of Drawings by Dutch and Flemish Artists, Preserved in the Department of Prints and Drawings in the British Museum*, deel 1v, nr. 2, London 1932) tussen 1653 en 1656.

⁴ L. en W. Stubbe, *Um 1660 auf Reisen gezeichnete Antonie Waterloo 1610-1690 Ansichten aus Hamburg, Altona, Blankenese, Holstein, Bergedorf, Lüneburg und Danzig-Oliva*, Hamburg 1983, p. 11, p. 21, p. 210 noot 10 en 11. De exacte periode waarin Waterloo in Noord-Duitsland verbleef is niet met zekerheid vast te stellen. De Stubbes nemen aan dat de reis omstreeks 1660 heeft plaatsgevonden. Zij baseerden deze datering ondermeer op het opschrift en datering op de verso van een tekening uit de omgeving van Dantzig. Hun tweede argument voor de datering 'um 1660' betreft de vrede tussen Zweden en Polen die in het voorjaar van 1660 in het klooster Oliva bij Dantzig werd gesloten. Volgens Stubbe zou Waterloo mede naar Oliva zijn gereisd om deze gedenkwaardige plaats in beeld te brengen. Het opschrift noch de dateringen werden door mij gezien waardoor het onmogelijk is de authenticiteit vast te stellen. Naar mijn weten kent het echtpaar Stubbe Waterloo's originele signatuur zoals die voorkomt op de contracten uit 1640 en 1663 niet. Meerdere malen vermelden zij dat een opschrift of signatuur van Waterloo's hand is, waar ik met hen van mening verschil.

⁵ O.a. Carlos van Hasselt, tent. cat. *Landschapstekeningen uit de 17de eeuw uit particuliere verzameling, bewaard in het Institut Neerlandais te Parijs*, Brussel-Rotterdam e.a. 1968-1969, p. 178.

⁶ H. Gerson, *Ausbreitung und Nachwirkung der holländischen Malerei des 17. Jahrhunderts*, Amsterdam 1983, p. 49 en p. 166.

⁷ Waterloo copieerde een tekening met een Italiaans motief van Bartholomeus Breenbergh, veiling Christies Amsterdam 14-II-1988 nr. 102, gebaseerd op de tekening van Breenbergh. (M. Roethlisberger, *Bartholomäus Breenbergh, Handzeichnungen*, Berlijn 1969 nrs. 33-35). Dit zou er op kunnen wijzen dat Waterloo tekeningen van andere kunstenaars als inspiratiebron gebruikte.

⁸ B. Bakker e.a., *De Verzameling Van Feghen Amsterdamse tekeningen 1600-1950*, Gemeente Archief, Amsterdam 1988 nr. 14: *Bij de Amstelboom*. De toeschrijving van deze tekening aan Waterloo is twijfelachtig.

⁹ *Panoramisch gezicht op Arnhem*, Szépművészeti Múzeum, Boedapest Inv. nr. 1754 met het opschrift op de voorzijde 'Gezicht van Arnhem naar Schenkereschans, Kleef, Fittenberg, enz. door Anthony Waterloo, omtrent a° 1660'. Misschien is dit opschrift van de voormalige verzamelaar en eigenaar van dit blad, S. Feitama. Zie: B.P.J. Broos, 1 'Notitie der Teekeningen van Sybrand Feitama': 'de boekhouding van drie generaties verzamelaars van oude Nederlandse tekenkunst', *Oud Holland* 98 (1984) p. 25.

¹⁰ Albertina, Wenen, Inv. nr. H Suppl. 2, 15148, *Het Hermannshof bij Dantzig* met de datering 'omtrent A 1660'; Kupferstichkabinet, Berlijn, Inv. nr. 14478, 'Arnhem aan de Wal, 'omtrent 1660'; National Gallery, Ottawa, nr. 161 met *De Sluyspoort*, '1677'; veiling Mensing Amsterdam 29-X-1937 nr. 178, 'Une allée près de 1 Maerseveen', 'A° 1679'; Kunsthalle, Bremen, Inv. nr. 55/112, *Een laan met bomen*, gedateerd 1679. Een datering met opschrift '1660' op de tekening *De Stadsklokkengieterij in Hamburg*, Kupferstichkabinet, Hamburger Kunsthalle, Inv. nr. 44474 is volgens Stubbe niet door Waterloo geschreven, Stubbe o.c. (noot 4) p. 210 noot 11.

¹¹ Over de geboorte datum worden door meerdere auteurs afwijkende gegevens verstrekt: G.K. Nagler, *Künstler Lexikon*, München 1835-1852, dl. 22, p. 143, noemt 1618 en geboren te Utrecht of Amsterdam; A. von Würzbach, *Niederländisches Künstler Lexikon*, Leipzig 1906-1911, dl. 2, p. 843, geeft als geboorteplaats

Lecuwarden of Utrecht en als geboortedatum omstreeks 1610; H. Vollmer in U. Thieme, F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur gegenwart*, dl. 35, Leipzig 1942 p. 181 vermeldt als datum 1610; bij F. Gorissen, *Conspectus Cliviae*, Kleef 1964, p. 107 is de geboortedatum zelfs onbekend.

¹² De fotocopie van de originele doopacte werd mij toegezonden door de *Archives Municipales de Lille*; M. Vandalle, 'Antonie Waterloo' *Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis* x (1940) p. 60.

¹³ Gemeente Archief Leiden, Waalse kerk: 'Recus par confession de foi à la cene d'Octobre', Archief nr. 16.

¹⁴ Gemeente Archief Amsterdam, 'Ledenaten van de Waalse Gemeente', archief nr. 201 'Madeleine Vaillant femme de Jasper Waterloo a produit son témoignage de Leyde et daté du 16de avril 1621'.

¹⁵ Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag, Waalse kerk Amsterdam; Hospice Wallon, Amsterdam; Vandalle o.c. (noot 11) p. 60 noemt deze datum, abusievelijk, voor de inschrijving van beide ouders.

¹⁶ 'Anthoine Waterloo s'est rangé', Gemeente Archief Amsterdam, Waalse Gemeente, archief nr. 201; Hospice Wallon, Amsterdam; Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag, Waalse kerk; Vandalle o.c. (noot 11) p. 60.

¹⁷ 'Anthonis Waterlouw van Rijssel, schilder out 30 Jaer woonende op de Angeliersgracht geast met sin moeder Magdalena Vaillant en Catharijn Stevens van de Dorp Wedf. van Elias homis woonende in de Coestraat'. Ondertekend door Waterloo als: 'Antonie Warrelo'; Gemeente Archief Amsterdam, archief nr. 453; A. Bredius, *Künstler Inventare Urkunden zur Geschichte der Holländische Kunst des XVI XVII- und XVIII Jahrhunderts*, Den Haag 1915-1922, dl. 5, p. 1809; M. Vandalle (o.c.) noot 11, p. 60.

¹⁸ Bredius o.c. (noot 16), dl. 5, p. 1808.

¹⁹ Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag, Waalse kerk Amsterdam; Hospice Wallon, Amsterdam; Bredius o.c. (noot 16), deel v 11, p. 118; Würzbach o.c. (noot 10) dl. 2, p. 843 noemt Zevenbergen als plaats van de huwelijksvoltrekking.

²⁰ Volgens Vandalie o.c. (noot 11), p. 59, is Anthonie Waterloo een volle neef, van moeders kant, van de bekende kunstenaarsfamilie Vaillant.

²¹ Gemeente Archief Amsterdam, f° 91; f° 140. Zie verder over inschrijvingen: Gemeente Archief Amsterdam, Dr. I.H. van Eeghen, *Inventarissen der Archieven van de Gilden en van het Bronverscollege*, Amsterdam 1951 en verder Dr. I.H. van Eeghen, 'Het Amsterdamse Sint Lucas Gilde in de 17de eeuw', *Amstelodamum* 61 (1969), pp. 61-102.

²² Tot nu toe wordt door het merendeel van de auteurs aangenomen dat Waterloo zelf een kunsthandelaar dreef. In het testament staat ondermeer dat Waterloo's vrouw bij overlijden behalve de inboedel en zilver een 'ba-tailler schilderijen gemaect door Jan Maartssen synde een stuck buyten den inboedel uyten winckel neeringhe' aan haar echtgenoot vermaakt (met dank aan Marijke Bruggeman voor het ontcijferen van de tekst), Gemeente Archief Amsterdam, protocol nr. 1060, Bredius o.c. (noot 16), dl. 5, p. 1804 en Bredius o.c. (noot 16), p. 1809, het laatste betrof een geschil over de verkoop van drie schilderijen met jachtafereelen van Frans Snijders. Eén hiervan bevond zich in het huis van Wallerant Vaillant.

²³ Gemeente Archief Amsterdam, Waalse Gemeente, 'met attestatie vertrokken', archief nr. 201. Het is opmerkelijk, dat juist van deze reis geen tekeningen met herkenbare onderwerpen (meer) aanwezig zijn.

²⁴ Uittreksel toegezonden door het Gemeente Archief Leeuwarden. Het verschil in datum is slechts te verklaren indien de uitschrijving later plaatsvond. In 1653 werkte Friesland nog met de Juliaanse kalender en Amsterdam met de 'nieuwe' Gregoriaanse kalender die 10 dagen vooruitloopt met Friesland. Zelfs als we 10 dagen optellen bij de 18de januari (de eerste dag telt niet mee) dan is het in Amsterdam de 28ste januari (en geen februari).

²⁵ Inschrijving van de lidmaten in de Neder-Duits Gereformeerde kerk in Maarssen, Rijks Archief Utrecht, nr. 105.

²⁶ Gegevens uit de dorps- en stads-

gerechten, Maarsseveen, Rijks Archief Utrecht, nr. 1468.

²⁷ M.S. Polak, *Inventaris van het Archief van de familie Huydecoper*, 1459-1956, Rijks Archief Utrecht 1987, nr. 1133, 'Stukken betreffende de overeenkomsten tussen de eigenaars van verschillende hofsteden betreffende het onderhouden van wegen en paden in Nieuw-Maarsseveen 1659-1695' (Beide documenten zonder jaartal).

²⁸ Het document uit 1663 bij notaris d'Amour ondertekende Waterloo met: 'Antoni Waterloo', Gemeente Archief Amsterdam, notaris d'Amour, nr. 2157; A.D. de Vries, 'Biografische aantekeningen betreffende voornamelijk Amsterdamsche schilders, plaatsnijders', *Oud Holland*, 4 (1886) p. 299, zonder de originele signatuur.

²⁹ Gemeente Archief Utrecht, 'Transporten en plechten', nr. 255. De nieuwe bewoonster was de weduwe van 'Mr. Joh. van der Straten, Raedt ordinaris'. Ditzelfde huis had vroeger toebehoord aan Waterloo's broer, François Waterloo, die het in 1652 kocht. Eén van François' burens was Jan Lodewijksz. van Hamborch, nazaat van de oud-burgemeester. Waarschijnlijk betreft het hier dus een vrij aanzienlijk huis.

³⁰ Rijks Archief Utrecht, lijst van lidmaten van de Hervormde Kerk in Maarssen, nr. 105.

³¹ Bredius o.c. (noot 16, p. 1804: [...]) 'Cathalina van der Dorp za: gewesene huysvrouw van Anthony Waterloo constschilder' [...].

³² Dorps- en stadsgerechten, Maarsseveen, Rijks Archief Utrecht, nr. 1468.

³³ Rijks Archief Utrecht, o.c. (noot 24), nr. 105.

³⁴ Door het uitzonderlijke speurwerk van Ben Broos kon dit buiten, dat tot dan geïdentificeerd werd als 'Zorgvliet' of 'Elsout', gelocaliseerd worden als *De Hofstede Spruytenburg aan de Vecht*, B.P.J. Broos, 'Antoni Waterloo f(ecit)' in Maarsseveen', *Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap Nijfartake* 1984.

³⁵ Dit betreft de tekeningen die ik tot nu toe van deze serie heb gezien.

³⁶ Zie: document uit 1640 van de ondertrouw van 'Antonie Watrelot' en de verkoopacte, bij notaris d'Amour uit 1663, met 'Antoni Waterloo'. Indien de ondertekening een monogram is, wordt het bepalen van de authenticiteit een groter probleem. Naar mijn mening is de eigenhandigheid, indien deze uit blokletters bestaat, zeer twijfelachtig. Waterloo's monogram, in zeer schuin geschreven letters, lijkt mij met grotere zekerheid door de kunstenaar zelf aangebracht.

³⁷ B.P.J. Broos, 'Improving and Finishing Old Master Drawings: an Art in Itself' *Mercury* 8 (1989) pp. 34, 35.

³⁸ Broos o.c. (noot 33) p. 45, noot 23, 1v, v. Deze contracten van de familie Huydecoper zijn beide zonder jaartal, zie: M.S. Polak, o.c. (noot 26).

³⁹ Ibid, p. 18, 19.

⁴⁰ A.D. de Vries, o.c. (noot 27), p. 299.

⁴¹ De tekst van de brief op de verso van *Landschap bij maanlicht*, Inv. nr. 820, Robert Lehman Collectie, Metropolitan Museum, New York: [...] 'Ik hebbe onlanx een brief gecreege van Abram en vroeue. Soude bij min van de weeck gecom hebe, mar ic gaet mergen bij een heer di min heeft anbode soo ic wat ijn sinnen huijs voor de cost veel sal comen schilder dat compr min wel. Ic sal merge daer weer nae toue vaer om te sinne was daer te schil[deren] te ijs' [...] Met hartelijke dank aan Prof. Dr. A.Th. van Deursen voor de transcriptie.

⁴² Gemeente Archief Utrecht, Register van overlijden, nr. 126.

⁴³ Chr. Kramm, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van den vroegsten tot op onze tijd*, Amsterdam 1857-1864, dl. 5, p. 1830.

⁴⁴ Gemeente Archief Utrecht, archief van het Sint Jobs Gasthuis nrs. 2108, 2135.

⁴⁵ A. Houbraken *De Grote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders en Schilderessen*, 1718-1721, herdruk Amsterdam 1976, dl. 2, p. 51.